

niali również inne ustawodawstwa oraz wyniki nauk społecznych i przyrodniczych. Z tych względów encyklopedia, choć uwzględnia głównie warunki jednego środowiska, z którego wyrosła, przedstawia wartość dla wszystkich, nie tylko dla czytelników szukających pierwszej informacji w określonej sprawie ale też i dla pracowników nauki badających problemy specjalne.

KS. W. WÓJCIK

MANUSKRYPTY I GMINA Z QUMRAN

Rękopisy znad Morza Martwego w dalszym ciągu wzbudzają duże zainteresowanie zarówno w świecie naukowym jak i w szerokich warstwach społeczeństwa. Prosto i bezpośrednio, ale z dużą erudycją o tych manuskryptach opowiada Millar Burrows w książce pt. *The Dead Sea Scrolls*, New York, 1956, XV+435+10 il. W ciągu pięciu miesięcy osiągnęła aż 7 wydań. Informacje są tym ciekawsze, że w czasie odnalezienia pergaminów autor był dyrektorem *American School of Oriental Research* w Jerozolimie i sam przeżywał te niezapomniane chwile, gdy brał do ręki tysiącletnie zwoje i z niepokojem czekał na dalsze odkrycia. On też wydał fototypicznie pełny tekst Izajáša i Komentarz Habakuka w 1950 r., a w następnym roku Księgę Reguły.

Autor od pierwszej strony wprowadza zwykłego czytelnika w cudowny świat archeologii. Najpierw podaje 10 stron pięknych ilustracji. Widzimy młodego Beduina Mohammeda adh-Dhiba, który w 1947 r. przypadkiem odkrył pierwszą grootę; dalej samą grootę 1 Q; dzbanki, w których przechowywane były zwoje; kolumnę XI z Komentarza Habakuka; dolinę Qumran i ruiny starożytnej budowli, zwanej powszechnie klasztorem; zwoje w grocie trzeciej, pracę nad odczytywaniem fragmentów w Muzeum Palestyńskim; resztki stołów ze *scriptorium* w Chirbet Qumran oraz mapkę grot z wyprawy archeologicznej w marcu 1952 r.

Barwne opowiadanie M. Burrows'a pozwala czytelnikowi przeżyć odkrycie rękopisów, pierwsze dyskusje uczonych, prace archeologów różnych narodowości i powstawanie coraz to nowych problemów.

Na wiosnę 1947 r. Beduin z pokolenia Taamire odkrył pierwszą grootę i zwoje pergaminów. Grota leżała 12 km na południe od Jerycha, 2 km na zachód od Morza Martwego. Część zwojów nabył prawosławny metropolita syryjski A. J. Samuel dla biblioteki jerozolimskiego klasztoru św. Marka, dzbany i resztę zwojów zdobył prof. E. L. Sukenik dla Hebrajskiego Uniwersytetu w Jerozolimie. Zwoje zawierały teksty pism kanonicznych i apokryficznych po hebrajsku, a jeden po aramajsku.

W posiadaniu klasztoru św. Marka są: 1) księga Izajasza w hebrajskim tekście pełnym — 1 zwój; 2) Komentarz Habakuka — 1 zwój; 3) Księga Reguły — 2 zwoje i 4) aramajski komentarz księgi Rodzaju — 1 zwój ostatnio rozwinięty. Uniwersytet hebrajski posiada: 1) Tekst fragmentaryczny księgi Izajasza — 1 zwój; 2) apokryf zwany przez Sukenika „Wojna synów światłości z synami ciemności” — 1 zwój; 3) Psalmi dziękczynne — 4) zwoje oraz liczne fragmenty pism, wśród nich części księgi Daniela.

Przez dwa lata działania wojenne w Palestynie nie pozwalały archeologom dotrzeć do groty. Dopiero w 1949 r. O. R. de Vaux O P, rektor Ecole Biblique w Jerozolimie i L. Harding dyrektor *Department of Antiquities* w Jordanie dokonali pierwszego naukowego badania pierwszej groty 1 Q. Znaleziono resztki około 50 dzbanów, mogących pomieścić każdy 2 lub 3 zwoje, oraz fragmenty biblijne, zwłaszcza z księgi Kapłańskiej (Kpł 19—22). Manuskrypty były zatem częścią starożytnej biblioteki. Pewne ślady wskazywały, że w III i VIII w. stan groty był naruszony.

O 1 km na południe od groty, na brzegu wysokiego, górskiego zbocza znajdowały się starożytne ruiny, Chirbet Qumran. Ci sami dwaj uczeni w 1951 r. przeprowadzili tutaj pierwszą serię badań pięciu kolejnych wypraw archeologicznych (ostatnia w marcu 1956 r.). Spod piasków pustyni wyłoniły się ruiny wspaniałej budowli o wymiarach 80 m × 80 m. Popularnie zwie się ją klasztorem, ponieważ nie było to miejsce zamieszkania, lecz miejsce zebrań. Sama społeczność, gmina mieszkała w setkach pobliskich grot i namiotów, korzystając z klasztoru dla wspólnej działalności. Pokoje zbyt szerokie na prywatne mieszkania, służyły jako sale zebrań, scriptorium, refektarz, kuchnia czy magazyny. Największe miały ponad 21 m długości: odnaleziono dzbany podobne do dzbanów w grocie, kociołki, lampy i monety są z różnych okresów. Obok była olbrzymia, dwupiętrowa wieża, zawalona w czasie trzęsienia ziemi. Około 12 basenów i cystern, resztki wodociągów, wskazywały na

częste obmycia, o których mówią rękopisy. Na wschód od budynku znajduje się cmentarz gminy z 1100 grobami.

Na podstawie znalezionych monet ustalono, że budynek wzniesiony został za Jana Hirkana (134—104 przed Chr.) i opuszczony po trzęsieniu ziemi w 31 r. przed Chr. Odbudowany za rządów Archelausa (4 r. przed Chr. — 6 po Chr.), zburzony został na wiosnę w 68 r. po Chrystusie. Od tego czasu do końca pierwszego wieku, a następnie podczas powstania Bar Kochby (132—135 r. po Chr.) stacjonował tu oddział żołnierzy rzymskich.

Zgodnie więc z danymi archeologii, najprawdopodobniej za Jana Hirkana gmina zamieszkała w Qumran i wzniosła swój dom. Po trzęsieniu ziemi w 31 r. przed Chr. opuściła klasztor udając się do Damaszku, jeśli to wyruszenie należy rozumieć dosłownie, a nie o ucieczce na pustynię.

Na początku ery chrześcijańskiej gmina wróciła do Wadi Qumran i odbudowała swą siedzibę. W 68 r. po Chr. gdy legiony Wespazjana zajęły Jerycho, gmina opuściła swe miejsce pobytu, troskliwie ukrywając „bibliotekę klasztorną” w sąsiednich grotach. Widocznie członkowie gminy tak zostali rozproszeni, że już nie wrócili do wspólnego życia i zwoje pozostały w ukryciu.

Aktywność Beduinów plemienia Taamire dokonywujących stale nowych odkryć, zachęciły O. de Vaux i L. Hardinga do zbadania grot dookoła Chirbet Qumran. Badania przeprowadzone w marcu i we wrześniu 1952 r. dostarczyły wielu rękopisów, dwa miedziane zwoje i umożliwiły odkrycie bardzo ważnej groty 4 Q. Odnaleziono w niej, między innymi, fragmenty Dokumentu Damasceńskiego. Wprawdzie S. Schechter jeszcze w 1897 r. odnalazł ten dokument w genizie Synagogi w Kairze, a w 1910 roku ogłosił go, lecz dopiero teraz rozpoznano jego łączność z pismami z Qumran.

W 1952 r. przeprowadzono również badania w grotach doliny Murabba'a, en Nar i Chirbet Mird (Hircania). Znalezione w nich dokumenty nie mają jednak bezpośredniego związku z manuskryptami z Qumran, chociaż pozwalają na podstawie późniejszego charakteru pisma czas napisania rozważanych rękopisów groty 1 Q przesunąć bardziej wstecz.

Publikacja tysięcy fragmentów znalezionych w 11 grotach Qumran jest olbrzymim zadaniem. Jak informuje „*The American Ecclesiastical Review*”, 134 (1956) 366 n, pracuje nad tym międzynarodowy zespół, do którego wchodzi: 3 Francuzów, 2 Anglików, 2 Amerykanów, 1 Polak Ks. J. T. Milik i 1 Niemiec.

Kierownikiem zespołu jest O. R. de Vaux O P. Praca tych uczonych upewnia, że wiadomości o zwojach są prawdziwe. O grocie 1 Q ukazała się praca D. Barthèlemy O P and J. T. Milik, *Discoveries in the Judaean Desert 1, Qumran Cave 1*, Oxford, 1955, s. 165 + XXXVII.

Rozróżnić należy dokładnie 4 problemy chronologiczne: datę ukrycia manuskryptów w grocie, datę napisania manuskryptów, datę napisania oryginałów oraz czas wypadków opisanych. Badania archeologiczne przeprowadzone w ruinach klasztoru ustaliły jako *terminus ad quem* ukrycia i napisania zwojów 68 r. po Chr. Najbliższy kontekst lokalny, dzbany i płótna potwierdzają ten okres czasu. Dzbany wskazują na swe pochodzenie hellenistyczne lub przed herodiańskie: II w. lub wczesny pierwszy wiek przed Chr. Prof. W. F. Libby z *Institute for Nuclear Studies* z Uniwersytetu w Chicago w 1950 r. poddał badaniom radioaktywno-karbonicznym płótna, w które owinięte były zwoje i ustalił datę płótna na 33 r. po Chr. Wprawdzie badania te nie są jeszcze udoskonalone i 200 lat przyjmuje się jako margines błędu.

K r y t e r i u m p a l e o g r a f i c z n e, a więc studium kształtu liter alfabetu hebrajskiego, skór i atramentu, drobiazgowo porównanie tekstu i języka rękopisów znad Morza Martwego ze znanymi nam najstarszymi rękopisami, wskazują, że najstarsze biblijne fragmenty mogą pochodzić z III w. przed Chr. Wielki zwój Izajasza został napisany przed lub około 100 r. przed Chr. W tym czasie, w okresie hasmonejskim powstała księga Reguły. Komentarz Habakuka został napisany około 25 r. przed Chr. Midrasz Księgi Rodzaju, Wojna synów światłości z synami ciemności, Psalmi dziękczynne, drugi zwój Izajasza między 1— 50 r. po Chr. Niezliczone fragmenty innych rękopisów z Wadi Qumran są napisane między 100 r. przed Chrystusem, a 68 r. po Chr.

Jeżeli chodzi o dokumenty biblijne, M. Burrows stwierdza, że księgi Izajasza i Kapłańska są setki lat starsze od najwcześniejszej przypuszczalnej daty rękopisów. Fragmenty zaś księgi Daniela mogły być napisane wkrótce po napisaniu oryginału.

Jeśli chodzi o dokumenty pozabiblijne z pewnością nie są one autografami. Dlatego też ich daty nie wskazują na czas, kiedy poraz pierwszy te dzieła były napisane. Można tę kwestię ustalić w oparciu o wewnętrzne dowody, na podstawie historycznych aluzji dzieła. Najwięcej ich znajduje się w Komentarzu Haba-

kułka. Chociaż jest on stosunkowo niewielki, to jednak znalazł się w samym centrum dyskusji.

Jako tło historyczne tego komentarza trzeba uwzględnić trzy okresy: 1) okres przedmachabejski (pocz. II. w. — 168 r. przed Chr.) i 2) okres mahabejski lub hasmonejski (168 — 63 r. przed Chr.) i 3) okres rzymski (63 przed Chr. — 70 po Chrystusie). Na tej przestrzeni mógł żyć i działać autor komentarza. W komentarzu tym występuje Mistrz Sprawiedliwości, Kapłan bezbożny, Człowiek kłamstwa, dom Absaloma, ostatni kapłani Jerozolimy, gmina Nowego Przymierza i wojowniczy lud Kittim. Komentarz ma charakter dramatyczny i treść jego jest następująca: Izraelici odstąpili od Boga, idąc za Kapłanem bezbożnym i Człowiekiem kłamstwa. Kapłan bezbożny prześladowuje Mistrza Sprawiedliwości i jego gminę. Karą za apostazję Izraela będzie najazd wojska Kittim. Kara spotka również Kapłana bezbożnego. Człowieka kłamstwa, ostatnich kapłanów Jerozolimy, a wreszcie w końcu czasów Bóg ukarze wszystkich bałwochwalców i bezbożnych. Lud Boży, gmina Nowego Przymierza przetrwa wszystko i jako wybrani Boży otrzymają wielką chwałę.

Bohaterem dramatu jest Mistrz Sprawiedliwości. Z tekstu zdaje się wynikać, że jest natchniony, ponieważ Bóg obdarzył go mocą tłumaczenia słów proroków. Jest On wybrany i w jego ręce złożył Bóg sąd nad narodami i Izraelem. Autor wskazuje, że „wybrany” jest osobą pojedynczą a nie zbiorową, jest on identyczny z kapłanem, występującym w komentarzu. Mistrz Sprawiedliwości, znosi prześladowanie od Kapłana bezbożnego i idzie na wygnanie. W tekście nie ma mowy o jego śmierci.

Druga osoba dramatu, Kapłan bezbożny po dojściu do rządów w Izraelu, stał się dumny, opuścił Boga, zgromadził bogactwa przez gwałty i grabieże biedaków. Zbezczeszczył świątynię, dopuszcza się pijaństwa i nieczystości. Za to, że w święto Przeblągania wypędził Mistrza Sprawiedliwości i działał niegodziwie przeciw wybranemu Bożemu, Bóg wydał go w ręce nieprzyjaciół i ukarał na ciele i duszy. Jego zawstydzenie stanie się większe od jego chwały. Wprawdzie A. Dupont - Sommer twierdzi, że w IX i XI kolumnie komentarza ukazuje się Mistrz Sprawiedliwości, jako boski, który wcielił się, by cierpieć i umrzeć jako człowiek, a później znów ukazuje się (zmartwychwstaje?) by ukarać wrogów, ale M. Burrows jasno udowadnia, że są to jedynie złudzenia prof. Sorbony. Z tekstu komentarza wyraźnie wynika,

że właśnie Kapłan bezbożny powoduje wygnanie Mistrza Sprawiedliwości i Kapłan bezbożny zostaje ukarany na ciele i duszy.

Dalszą osobą jest Człowiek kłamstwa, którego należy utożsamiać z Kaznodzieją kłamstwa. Zwiódł on wielu ludzi, zbudował miasto we krwi, założył społeczność fałszu, udreńczył mnóstwo ludzi dla swej próżnej chwały. Trud ich obrócił się w nicość i ogień sądu, ponieważ naśmiewali się z wybrańca Bożego.

Dom`Absalom jest to grupa ludzi, którzy z niewyjaśnionych powodów milczą, zamiast pomóc Mistrzowi Sprawiedliwości w jego doświadczeniu. Ostatni kapłani Jerozolimy gromadzą bogactwa drogą łupiestwa; bogactwa te będą wydane w ręce Kittim.

Gmina Nowego Przymierza, uczniowie Mistrza, wytrwali w wierze w niego. Są to wybrani Boży, ludzie prawdy, czyniący prawo, biedni i prości z Judy.

Armia Kittim jest obcą potęgą, która zajmuje ziemię Izraela. Jest ona gwałtowna, zuchwała i przebiegła; w swym szaleństwie sieje trwogę wśród narodów, wkłada na nie jarzmo, zdobywa miasta, pustoszy liczne ziemie i niesie zagładę. Używa koni i zwierząt (słoni?). Składa ofiary sztandarom, a broń jest przedmiotem kultu.

M. Burrows ustala najpierw znaczenie Kittim. Odrzuca argumenty, jakie przytaczają M. Delcor, E. Stauffer, H. Rowley, A. Michel, że Kittim są to syryjscy Seleucydzi, lecz podtrzymuje zdanie A. Dupont-Sommerera, E. Elligera, G. Vermèsa, J. van der Ploega, D. Barthèlemy, że Kittim są Rzymianami. Ponieważ zaś w tekście nie ma żadnych aluzji do panowania Heroda, więc zdaniem autora Rzymianie jeszcze do Palestyny nie przyszli i wobec tego Komentarz Habakuka został napisany tuż przed podbojem Pompejusza w 63 r. przed Chr. Jeśli chodzi o pozostałe osoby dramatu, najważniejsze jest utożsamienie Mistrza Sprawiedliwości i Kapłana bezbożnego, gdyż te dwie osoby z całą pewnością występują w tym samym czasie. M. Burrows przytacza cały szereg teorii, próbujących wyjaśnić problem. Przytacza argumenty *pro i contra* każdej teorii, sam zachowuje zawsze dużą bezstronność.

1. H. Rowley, G. Lambert, J. Rabinowitz, A. Michel sądzą, że omawiane wypadki miały miejsce w okresie walki Żydów z hellenizmem za Antiocha IV Epifanesa (175 — 164 przed Chr.). On jest Człowiekiem kłamstwa, jego syryjska armia zdobywcza to Kittim. Wielokrotnie skrwawiła ona Jerozolimę. Arcykapłan

Oniasz III (185 — 174) usunięty ze stanowiska i zabity na wygnaniu w 171 r., jest Mistrzem Sprawiedliwości. Jeden z nieprawych jego następców, Menelaus jest Kapłanem bezbożnym. Wpływowa rodzina Tobiadów jest domem Absaloma, prześladowaną Gminą Nowego Przymierza jest czwarta sekta żydowska — Sadokici.

2. M. Burrows z dużą sympatią podaje teorię, której tłem jest początek okresu machabejskiego. Królem syryjskim jest Demetriusz I (162 — 150). Najwyższym Kapłanem Jerozolimy a jednocześnie Kapłanem bezbożnym jest Alcim (161 — 159), który zamordował 60 Assydejczyków, Człowiekiem kłamstwa jest wódz syryjski Bachides, Mistrzem Sprawiedliwości Jose ben Joezer, stryj Alcima, wybitny nauczyciel prawa i kapłan, jeden z zamordowanych Assydejczyków, członków gminy Nowego Przymierza.

3. G. Vermès uważa, że Kapłanem bezbożnym jest Jonatan (160 — 143) lub Szymon (143 — 134) bracia Judy Machabeusza. Jonatan z rąk syryjskiego wodza Aleksandra Balasa przyjął godność najwyższego kapłana, rozpoczynając w ten sposób nową dynastię kapłańską w 152 r. przed Chr. Mistrz Sprawiedliwości, chlubiąc się swoim kapłańskim pochodzeniem od arcykapłana Sadoka, współczesnego Dawidowi i Salomonowi, usunął się na znak protestu na pustynię wraz z założoną przez siebie sektą „Synami Sadoka”. Jonatan i Szymon zginęli śmiercią tragiczną.

4. Brownlee sądzi, że syn Szymona, Jan Hirkan, najwyższy kapłan od 135 — 104 r. przed Chr. jest Kapłanem bezbożnym. W tym okresie najbardziej znaną dużą grupą żydowską, gorliwie zachowującą prawo byli Faryzeusze. Niechętnie patrzyli na połączenie władzy królewskiej z kapłańską. Jeden z nich Eleazar, Mistrz Sprawiedliwości powiedział śmiało królowi, by złożył godność arcykapłańską a zadowolił się władzą królewską. Za to został zamordowany a faryzeusze byli prześladowani.

5. R. de Vaux i M. Delcor za tło historyczne gminy, którą jest sekta faryzeuszów lub esseńczyków, uważają rządy Aleksandra Janneusza (103 — 76 przed Chr.). Smutnie wstawił się on ukrzyżowaniem 800 faryzeuszów. On jest Kapłanem bezbożnym, zaś Mistrzem Sprawiedliwości wspomniany wyżej Eleazar faryzeusz lub Juda Esseńczyk. O nich obu opowiada Talmud.

6. A. Dupont-Sommer umieszcza omawiane zdarzenia na początku okresu rzymskiego w Palestynie (63 r. przed Chr.). Żli kapłani, Arystobul II (67—63) i Hirkan (63—40) prześladowują

sektę Esseńczyków. Mistrzem Sprawiedliwości jest „cudotwórca” Oniasz Sprawiedliwy ukamienowany przez tłum w 65 r. przed Chr. Kittim są legiony Rzymskie Pompejusza.

7. B. Z. Katz jest zdania, że omawiane wypadki dzieją się w 6 r. po Chr., gdy rzymski prefekt Syrii zarządził spis ludności w Judei. Juda Galilejczyk wzniesił wtedy bunt, nie chcąc by lud poddał się spisowi. Pomagał mu w tym Sadok faryzeusz, Mistrz Sprawiedliwości. Kapłanem bezbożnym jest Joazer ben Boethus, Kaznodzieją kłamstwa R. Hillel, który zachęcał żydów, by zamieszkali w Cezarei, nowo wybudowanej przez Heroda Antypasa (4 r. przed Chr.—39 po Chr.), chociaż ta stała na cmentarzu.

8. Według R. Eislera Nauczycielem Sprawiedliwości jest Jan Chrzciel, a wg J. Teichera Jezus Chrystus. Kaznodzieją Kłamstwa jest św. Paweł, Rzymianie są Kittim. Gminą uciskaną są biedacy — ebionici, sekta żydowsko-chrześcijańska. Żadna z podanych teorii nie daje rozstrzygającego rozwiązania. Nie jest wykluczone, że dalsze badania i publikacje odkrytych dokumentów z Qumran mogą ten problem rozwikłać. Tak np. E. Vogt, *Prima nomina historica in Qumran 4 Q p Nah*, — „*Biblica*”, 37 (1956) 530 — 532 podaje ciekawe informacje na ten temat.

Mianowicie jeden z fragmentów groty 4' Q zawiera imiona królów Demetriusza i Antiocha, wymienia „Lwa szaleństwa”, Kittim i kapłanów Jerozolimy.

E. Vogt sądzi, że chodzi tu o Demetriusza III Eukairosa (95 — 88 przed Chr.), króla Damaszku; co do Antiocha, są wątpliwości — czy Antioch III Wielki, czy Antioch IV Epifanes. „Lew szaleństwa” to z pewnością Aleksander Janneusz (103 — 76 przed Chr.), Kittim — Rzymianie. Ale o Mistrzu Sprawiedliwości i Kapłanie bezbożnym nie ma wzmianki.

Jeśli chodzi o pozostałe manuskrypty najwięcej stosunkowo danych historycznych można znaleźć w Dokumencie Damasceńskim. Czytamy w nim, że w 390 lat po zburzeniu Jerozolimy (586 przed Chr.) przez Nabuchodonozora, a więc w 196 r. przed Chr., Bóg nawiedził lud swój i powołał Jedynego Mistrza (tak sądzi Rowley), nauczyciela, założyciela i prawodawcę gminy Nowego Przymierza. Część narodu „z całego serca” nawróciła się do Boga. W dwadzieścia lat później, a więc około 176 r., Bóg wzbudził Mistrza Sprawiedliwości. Ponieważ lud, zwiedziony przez Człowieka kłamstwa nie usłuchał głosu Mistrza, ten z gromadką uczniów udał się do Damaszku (po raz pierwszy?) i zawarł Nowe Przymierze z Bogiem. W 40 lat po śmierci Mistrza nowy wybra-

ny, Gwiazda, zorganizował gminę. Być może, że zamieszkał wtedy w Qumran. Ale i te dane nie użyczają nam wiele światła. Pozostałe dokumenty jak Wojna synów światłości z synami ciemności, Księga Reguły czy Psalmi są zbyt ogólnie czy eschatologicznie napisane, by mogły służyć informacjami historycznymi.

K r y t e r i u m l i t e r a c k i e kompozycji dokumentów oryginalnych. Ponieważ historyczne aluzje w dokumentach nie przyniosły zadowalających rezultatów, autor bada idee, słownictwo, literackie pokrewieństwo omawianych manuskryptów. Jest w nich mocno podkreślone świętowanie szabatu, szacunek dla prawowitego kapłaństwa i idea zniszczenia świata przez ogień. Autorowie tych rękopisów korzystali ze Starego Testamentu i objaśniali go, co widzimy w komentarzu Habakuka.

Jeśli chodzi o s ł o w n i c t w o, powtarzają się często następujące słowa: porządek, koniec, czas, arcykapłan, synowie Sadoka, Izrael zamiast Jeruzalem, *El* zamiast *YHWH*. Nieśluszenie S. Zeitlin odnosi te słowa do niewoli babilońskiej lub średniowiecza. Są one charakterystyczne dla II i I w. przed Chr.

Widzimy również l i t e r a c k i e p o k r e w i e ń s t w a między zwojami znad Morza Martwego a księgą Eklezjastyka i pismami literatury apokaliptycznej, zwłaszcza z księgą Henocha, Jubileuszów i Psalmami Salomona.

Na podstawie tych wszystkich rozważań M. Burrows stwierdza, że pisma pozabiblijne zostały napisane w ciągu 135 lat, między 175 — 40 r. przed Chr. Psalmi powstawały w ciągu całego tego czasu. Księga Reguły jest napisana najwcześniej. Wojna synów światłości z synami ciemności również wcześniej powstała, chociaż to pewne nie jest. Komentarz Habakuka powstał na początku Rzymskiego okresu ok. 63 r. przed Chr. Ta data może być uważana za *terminus ante quem* kompozycji większości pism oryginalnych sekty.

Dokument Damasceński i księga Reguły mówią o organizacji gminy. Uważa ona siebie za jedyny, prawdziwy lud Boży. Obejmuje Aarona i Izraela, Kapłanów i świeckich. W Wadi Qumran mogło mieszkać około 200 ludzi. Tworzyli małe grupy. Na czele każdej stał kapłan „Syn Sadoka”, stróż prawa. „Superintendent” sprawował rolę inspektora wszystkich obozów. Dokument Damasceński mówi o 12 sędziach. Wspomina również i o małżeństwach. Natomiast księga Reguły nic nie mówi o kobietach, chociaż na cmentarzu w Qumran znaleziono szkielety kobiet. Prawdopodobnie niewiasty wyjątkowej świętości mogły być razem pogrzebane.

Przyjęcie do gminy jest możliwe po dwu latach próby i uroczystym złożeniu przysięgi całkowitego posłuszeństwa. Członków obowiązuje wspólnota dóbr. Drobiazgowo przepisy określają charakter wspólnych posiłków, błogosławieństwa chleba i moszczu oraz wspólnych obrad. W wypadku nieposłuszeństwa stosowano surowe kary. Nie mówi się wyraźnie o ofiarach w świątyni. Księga Reguły mówi, że ofiarą jest modlitwa i pokutne życie. Być może, że dalsze wykopaliska rzucą nowe światło na kwestię składania ofiar krwawych przez gminę. Píše o tym J. Carmignac, *L'utilité ou l'inutilité des sacrifices sanglants dans la „Règle de la communauté” de Qumran*, „Revue Biblique”, 63 (1956) 524—32. Gmina miała własny kalendarz i w innym czasie obchodziła święta niż reszta żydów w Jerozolimie.

Jeśli chodzi o wierzenia gminy pewne jest, że bardzo ceniła Pismo św., ale znała również pisma apokryficzne. Komentowanie ksiąg świętych uważano za główne zadanie. Komentarz Habakuka jest właśnie przykładem metody objaśniania Biblii. Nie tylko wypadki aktualne są tłumaczone w świetle Pisma św. ale nawet samo Pismo św. jest wyjaśniane w świetle aktualnych zdarzeń. W rękopisach widzimy przykłady adaptacji i modyfikacji Pisma św. W. H. Brownlee w opisie Mistrza Sprawiedliwości widzi cechy Sługi Jahwe z Iz 40—55.

Wiara w Boże obietnice wyraża się w posłuszeństwie gminie. Jest pewne podobieństwo do gnostyckiego dualizmu i jego mitologii odkupienia, ale jest też silne przekonanie, że Bóg kieruje wszystkim, a przy końcu świata uwolni wybranych i zniszczy złych. W wierzeniach sekty widać raczej starą hebrajską tradycję i poglądy irańskiej religii, zwłaszcza naukę o duchach dobrych i złych. Poglądy ostatnich ksiąg Pisma św., pism apokaliptycznych i kultów helleńskich mogły również wpłynąć na wierzenia gminy. Członkowie jej wierzyli, że są wybranymi Bogu. Wycofali się ze świata na pustynię, by przez studium prawa, surową dyscyplinę i czystość życia przygotować drogę Panu. Zasadniczym warunkiem zbawienia jest posłuszeństwo nauce Mistrza Sprawiedliwości. Przy końcu świata przyjdzie dwu Mesjaszów: jeden z pokolenia Aarona, drugi z Izraela. Rola ich jako pośredników będzie tylko nauczycielska. Zawarcie Nowego Przymierza pozwala gminie ufnie czekać na ukaranie synów ciemności. Udziałem synów światłości będzie połączenie z Bogiem i aniołami na podstawie predestynacji. O zmartwychwstaniu ciał nie ma mowy, ponieważ wierzone, że sąd powszechny dokona się jeszcze za ży-

cia ich pokolenia, a wybrani bez śmierci w ciele oczyszczonym i uświęconym wstąpią do nieba.

Zgodnie z ustaloną już datą napisania oryginału Księgi Reguły w okresie machabejskim, można przyjąć, że gmina Nowego Przymierza powstała na początku tego okresu, lub nawet przy końcu III w. przed Chr. wśród Assydejczyków, o których wspomina I Mach. 4,42 n. Związek gminy z saduceuszami, faryzeuszami lub zgromadzeniami pustelnicznymi żydowskimi tzw. Haburah, wydaje się wątpliwy. M. Burrows jest zdania, że gmina jest bliższa Esseńczykom, niż wszystkim innym grupom żydowskim. Widzi jednak różnicę i dlatego nie chce jej utożsamiać z Esseńczykami.

Odkrycie tekstów biblijnych o tysiąc lat starszych niż znane dotychczas rękopisy Biblii, ma doniosłe znaczenie dla krytyki tekstu. Szczegółowe porównanie tekstów obu zwojów Izajasza i dwu rozdziałów Habakuka z tekstem masoreckim skłaniają do wyznania wraz z autorem: „Tu leży ich główne znaczenie, że udowadniają wierność tradycji masoreckiej”. Odnalezione teksty biblijne przyczynią się do rozwoju badań nad Septuagintą, nad historią i ortografią języka hebrajskiego, a nawet ortofonią przemasorecką. Wielka ilość tekstów w języku hebrajskim wskazuje, że w tym czasie był on bardziej używany w literaturze religijnej, niż język aramajski, używany w życiu codziennym. Paleografia, która dotąd miała mało tekstów z okresu późno-hellenistycznego i wczesno-rzymskiego, obecnie posiada wspaniały materiał do badań.

Może jeszcze donioślejsze znaczenie posiadają te rękopisy dla historii kultury, dla religii żydowskiej a nade wszystko dla lepszego poznania chrześcijaństwa. Dzięki manuskryptom z Qumran odżył mało dotąd znany okres historyczny między Starym a Nowym Testamentem. Oryginalne pisma gminy żydowskiej, różniące się od oficjalnego judaizmu opartego o świątynię, dają nam lepsze zrozumienie klimatu duchowego Palestyny tuż przed narodzeniem Chrystusa. Niektórzy nawet, jak A. Dupont — Sommer i S. Zeitlin, z którym autor bardzo często dyskutuje, sądzili, że nastąpi rewolucja w poglądach na chrześcijaństwo. Jana Chrzciciela zaliczali do Esseńczyków, a Pana Jezusa nazywali „zduńmiewającą reinkarnacją Mistrza Sprawiedliwości”. M. Burrows podkreśla pewne podobieństwo między Mistrzem Sprawiedliwości a Panem Jezusem. Można by więc mówić o prześladowaniu obu postaci przez kapłanów Jerozolimy, o nazywaniu swych

uczniów „synami światłości” (Łk 16, 8), o zapowiedzi sądu Bożego nad Jerozolimą. Ale są też ogromne różnice. Mistrz Sprawiedliwości jest kapłanem z pokolenia Lewi, różnym od dwu Mesjaszy, którzy przyjdą przy końcu świata. Nauka jego jest dość uboga i pełna nienawiści do synów ciemności. Pan Jezus natomiast jest „Synem Dawida” i Kapłanem według obrządku Melchizedecha (Hebr. 7 r.), ma wyraźne przeświadczenie o swej godności Syna Bożego i godności Mesjańskiej. Jest Panem szabatu i często właśnie w szabat czyni cuda. Głosi naukę o Bogu—Ojcu, o miłości nieprzyjaciół i odkupieniu, nieznaną judaizmowi. Żyje wśród ludzi, umiera na krzyżu za grzeszników, wysyła apostołów, by nauczali wszystkie narody. Autor stwierdza, że Pan Jezus jest bliższy pewnym nawet wyrażeniom rabinów lub ksiąg apokaliptycznych niż dokumentom z Qumran.

Porównywano młodą gminę chrześcijańską w Jerozolimie z gminą w Qumran. Jako cechy podobne przytaczam: stanowisko hierarchiczne św. Piotra, kolegium 12 apostołów, doniosłą rolę kapłanów, ideę Kościoła, pewną opozycję do świątyni (św. Szecepan) i do ofiar w niej składanych, chrzest, uczyty miłości, na których błogosławiono chleb i wino, wspólnotę dóbr i silnie podkreśloną wzajemną miłość, dary Ducha św. Ale nawet ci, którzy podkreślają podobieństwa, mówią o wielkich różnicach. Kościół w Jerozolimie nie jest społecznością ekskluzywną, zazdrośnie strzegącą sekretu nauki. Ewangelia jest dana całemu światu. W obu społecznościach jest całkowicie różne stanowisko kobiety. Młode gminy chrześcijańskie cenią człowieka. W Qumran karano tych, którzy zasnęli na zebraniu, a św. Paweł w Troadzie wskrzesza młodzieńca, który w czasie jego nauki zasnął, spadł z okna i zabił się (Dz 18, 24 n.).

Są pewne podobieństwa między manuskryptami a listami św. Pawła. Apostoł Narodów mówi o tajemnicy nieprawości (2 Tess 2,7), używa antytez: „Ciało — duch”, „światło — ciemność”, „Chrystus — Belial” (2 Kor 6, 14). Pewną analogię można znaleźć w nauce św. Pawła o sprawiedliwości, o wierze, o usprawiedliwieniu (Rz 3, 21 — 26), o niebieskim Jeruzalem w liście do Hebrajczyków. Ale manuskrypty z Qumran nie mówią, by Mistrz Sprawiedliwości dopełnił dzieła odkupienia, jak to uczynił Chrystus. Dla św. Pawła usprawiedliwienie jest możliwe przez wiarę, a dobre czyny nie są warunkiem lecz rezultatem zbawienia. Są również podobieństwa między pismami z Qumran a pismami św. Jana. (J 1,3; 3,19—21; 12,35—36), oraz nauką św. Piotra o koń-

cu świata przez ogień i o przyczynach opóźniających przyjście Pana (2 Piotra 3,10).

Całkowicie zgodzić się można z autorem, że wyczerpujące studium o manuskryptach znad Morza Martwego potrzebuje jeszcze wielu lat pracy licznych uczonych. Pozwolą nam one lepiej poznać podłoże Nowego Testamentu. Ale już dziś stwierdzić można, że „wierzenia, idee, organizacja i ryty gminy w Qumran dostarczają wiele uderzających podobieństw z wiarą organizacją i liturgią Kościoła pierwotnego, ale jednocześnie jeszcze więcej wyraźnych kontrastów”.

KS. H. STRĄKOWSKI